

В. В.Храпкіна, д.е. н., професор, Київський університет ринкових відносин

В. Ю. Медвідь, д.е. н., доцент, Сумський національний аграрний університет

Розглянуто теоретичні положення економічної діагностики параметрів регіонального розвитку. Регіон розглянуто в ракурсі території, економічної системи та економічного простору. Показано атрибутивні системні параметри регіону через призму багатомірності його параметрів. Окреслено науковий інструментарій економічної діагностики регіонального розвитку. На базі значного масиву емпіричних даних виконано просторово-часове позиціонування регіонів України за основними та додатковими показниками соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: розвиток регіонів, параметри розвитку, регіональна діагностика

Постановка проблеми. Сучасні процеси регіоналізації покликані до життя двома обставинами: по-перше, глобалізацією світового господарства, а по-друге, самоідентифікацією окремих територій в межах національного господарства. Становлення регіону (території) як самостійного суб'єкту економічних, соціальних, екологічних та політичних відносин, всередині держави і за її межами, актуалізує проблему виявлення (пошуку), ідентифікації (ототожнення) та нейтралізації обставин та умов, які погіршують його становище. Вирішення цієї та споріднених з нею проблем стає можливим за умови застосування економічної діагностики до дослідження параметрів регіонального розвитку. При чому, важливого значення набуває саме застосування системного підходу до розгляду ситуацій та проблем функціонування регіону. Тобто розгляд регіону з позиції території, економічної системи та економічного простору дозволяє не лише виявляти особливості його властивості системної природи, але і вказувати на способи вирішення проблемної ситуації. У зв'язки з цим розробка або формування методології економічної діагностики регіонального (територіального) розвитку є досить актуальною та своєчасною в сучасних умовах проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями регіональних проблем просторового розвитку, зокрема проблемами економічної діагностики регіону, активно займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Ці проблеми відображені в працях: М. Бутка [9] окреслено методологічні аспекти сучасного регіонального розвитку і регіональної політики в ринкових умовах господарювання; В. Василенка [1;2] виділено основні домінанти сучасного регіонального розвитку; В. Дубницького [8] було систематизовано теоретичні основи формування регіональних господарських систем при переході до сталого розвитку; Л. Ковальської [7] було обґрунтовано методичний підхід до аналізу та оцінки ефективності використання транзитного потенціалу регіону; В. Лучика [10] досліджено рівні, види та методи політики регіонального розвитку тощо.

Проте, незважаючи на значний обсяг досліджень з питань проведення економічної діагностики регіонального розвитку, невирішеними за-

лишаються багато аспектів першочергових проблем соціально-економічного розвитку регіонів. Потребує систематизації науковий інструментарій економічної діагностики параметрів регіонального розвитку.

Мета та завдання дослідження. Головною метою цієї роботи є виявлення параметрів регіонального розвитку за допомогою проведення економічної діагностики із застосуванням системного підходу до розгляду регіону, як території, економічної системи та економічного простору. Основними завданнями наукового дослідження є: встановлення існуючих "вузьких місць" у відтворенні окремих елементів продуктивних сил на відповідних територіях та дослідження просторово-часового позиціонування регіонів України за рівнем економічного розвитку з урахуванням структурних змін у складі продуктивних сил, зовнішнього оточення та адміністративно-територіальної реформи.

Виклад основного матеріалу. Економічна діагностика регіонального розвитку є окремим, самостійним предметом регіональної економіки як науки. Основним об'єктом вивчення регіональної економіки є територіальна організація господарства [3, С. 134], завдяки яким отримала значне розширення її предметна область. Серед основних її складових є: економіка окремого регіону, економічні міжрегіональні зв'язки, регіональні системи, розміщення продуктивних сил, регіональні аспекти економічного життя [4, С. 14], тобто всі області економіки в яких виявляються проблемні ситуації регіонального рівня. Прийнято вважати, що основна мета діагностики це: ідентифікація параметрів та тенденцій розвитку. З таким твердженням мети можна погодитися, але найбільш точно вона може бути наведена як «виявлення проблем конкретного регіону (вони можуть бути типовими та нетиповими для інших регіонів) та розробку рекомендацій» [5, С. 7].

Ототожнюючи, необхідно зазначити, що під економічною діагностикою розвитку регіону необхідно розуміти комплекс науково-методологічних та науково-прикладних досліджень, спрямованих на виявлення, опис та ідентифікацію проблем, пов'язаних зі змінами умов розвитку окремих елементів продуктивних сил на окремій терито-

рії. При цьому головною метою економічної діагностики регіонального (територіального) розвитку є реалізація можливостей отримання об'єктивної оцінки регіональних ситуацій та проблем (процесів, явищ), необхідної для забезпечення їх ефективного вирішення [2, С. 164]. При чому предметом економічної діагностики параметрів регіонального розвитку є науково-обґрунтований інструментарій дослідження зв'язків та взаємовідносин між окремими елементами продуктивних сил, їх територіальною організацією та результатами функціонування економіки регіону в цілому.

Видова різноманітність економічної діагностики параметрів регіонального розвитку визначається регіональною ситуацією та регіональними проблемами [6, С. 7]. Діагностика ситуації спря-

мована на можливість надання інтегральної (зведеної) оцінки і цілісної ідентифікації всієї сукупності властивостей. Діагностика регіональних проблем в принципі повинна бути логічно пов'язана з діагностикою ситуації, але включати по визначенню як мінімум перелік ключових проблем функціонування економіки регіону і фіксацію основних параметрів його розвитку.

Системний підхід розгляду регіону з позиції території, економічної системи та економічного простору дозволяє найбільш точно визначитися з вибором об'єктної бази та окреслити основні процеси, які підпадають під можливість дослідження із застосування інструментарію економічної діагностики регіонального розвитку (рис. 1).

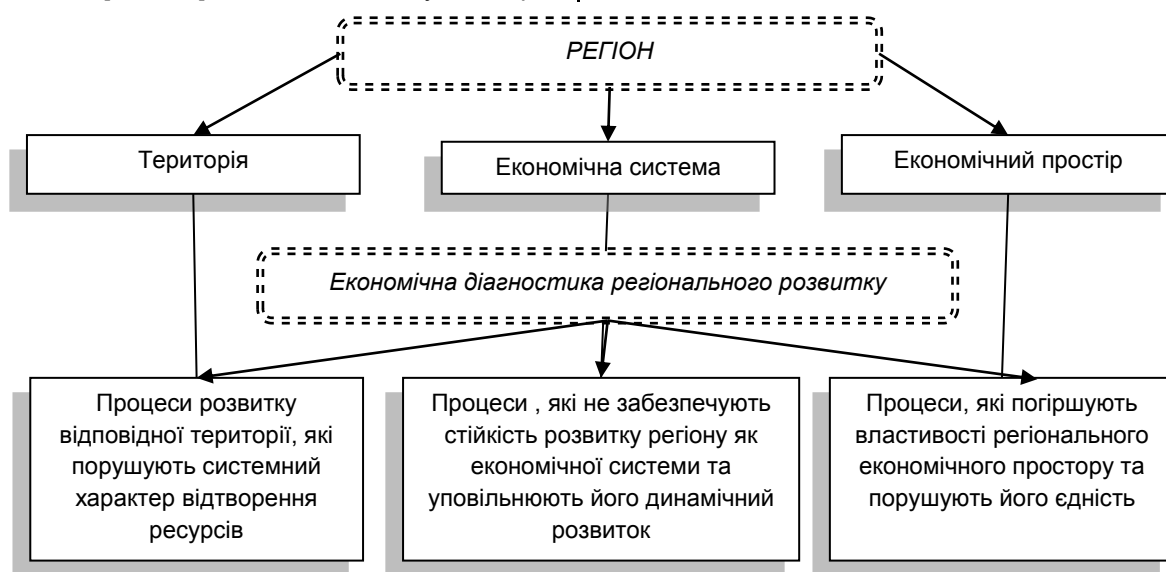

Рис. 1. Системний підхід до економічної діагностики регіонального розвитку

Кожному з наведених сутностей регіону (територія, економічна система, економічний простір) властиві деякі атрибутивні системні параметри, а саме: надійність, впорядкованість, однорідність, стабільність, які дозволяють виокремлювати певний (альтернативний) елемент із множини варіантів.

Для регіону як території такими атрибутивними системними параметрами виступають розміри території, її площа. Для регіону як економічної системи в якості атрибутивних системних параметрів можуть бути використані площа території, чисельність населення, що мешкає на цій території, галузева структура економіки регіону (показники диверсифікації та спеціалізації) або економічний потенціал регіону. Для регіону як економічного простору в якості атрибутивних системних параметрів виступають показники щільності (економічної діяльності, населення), зв'язаності (рівень транспортної освоєності території), розміщення (рівень локалізації та спеціалізації) та розвитку (рівень концентрації, диверсифікації).

Економічна діагностика параметрів регіо-

нального розвитку здійснюється у відповідності до наступних принципів: цілісності, всеосяжності, субординації, системо утворюючих відносин, динамічності (розвитку), попереджувального відображення.

В ракурсі розглянутих основних теоретико-методологічних аспектів

економічної діагностики параметрів регіонального розвитку, вона покликана синтезувати різного роду інформацію, що базується на: виявленні особливостей, умов та передумов функціонування та розвитку регіону (території, економічної системи, економічного простору); аналізі тенденцій та факторів, що впливають на відтворювальні процеси; дослідженні зовнішнього та внутрішнього середовища й трансформаційних особливостей становлення, функціонування й розвитку регіону.

Експрес-діагностика параметрів регіонального розвитку (території, економічної системи та економічного простору) здійснюється на основі вимірювання дискретних змін показників економічного розвитку у часі (за спорідненими або крайніми роками у певному їх проміжку) для встанов-

лення порівняльної оцінки стану регіону.

Комплексна діагностика параметрів регіонального розвитку (території, економічної системи, економічного простору) здійснюється вимірюванням безперервних змін показників економічного розвитку за певний проміжок часу з метою деталізації оцінки виявлення різниці в динаміці процесів та явищ в межах регіону[2, С. 218].

Однотимчасне використання методів економічної діагностики відносно параметрів регіонального розвитку як території, економічної системи та економічного простору дозволяє розглядати таку діагностику як комплексну.

Під територією регіону розуміється частина земної поверхні, в межах якої розташовується відповідне адміністративно-територіальне утворення, що підпадає під законодавчо затверджене визначення «регіон». Основними властивостями території, зміни яких можуть свідчити про її розвиток, є освоєність і насиченість. До основних груп показників, які характеризують відповідні процеси на певній території, відносяться: показники, які свідчать про масштаб економіки регіону; показники, які відображають результативність економіки регіону, режим відтворення населення, стан та відтворення основних фондів; показники загальної оцінки освоєності території регіону; показники, які відображають самозабезпеченість регіону, рівень кооперації зв'язків, фінансові потоки; показники загальної оцінки насиченості території регіону елементами продуктивних сил.

Під регіональною економічною системою слід розуміти деяку сукупність підсистем, що включають елементи продуктивних сил (людей, природу, засоби і предмети праці, організацію виробництва та праці, науки, інформації та ін.),

техніко-економічні відносини (спеціалізацію, кооперацію, концентрацію), організаційно-економічні відносини (планування, стимулювання, контроль), виробничі, або відносини економічної власності (з приводу привласнення кінцевих результатів праці) і господарський механізм, розміщений у певних межах і покликаний забезпечувати необхідні умови для життя населення. Основними властивостями економічної системи регіону, зміни яких можуть свідчити про її розвиток, виступають цілісність, стійкість, комплексність, життєздатність. До основних показників, які свідчать про соціально-економічний розвиток регіону, як економічної системи, відносяться: показники стійкості, цілісності економічної системи регіону; показники, які характеризують природно-ресурсний, людський, виробничий, науково-технічний, організаційний та інформаційний потенціали регіону; показники, які характеризують життєздатність (режим відтворення) регіону.

Під регіональним економічним простором розуміється деяка форма організації та позиціонування матеріальних об'єктів або елементів продуктивних сил, що проявляється в порядку їх залучення і взаємодії в суспільному виробництві й забезпеченні закономірностей руху в часі та просторі (у встановлених межах). Основними властивостями регіонального економічного простору виступають його однорідність і неоднорідність. До основних груп показників, які свідчать про рівень розвитку регіону, як економічного простору, відносяться: показники концентрації, інтеграції, конвергенції, диференціації, дезінтеграції, дивергенції, однорідності та неоднорідності регіонального економічного простору.

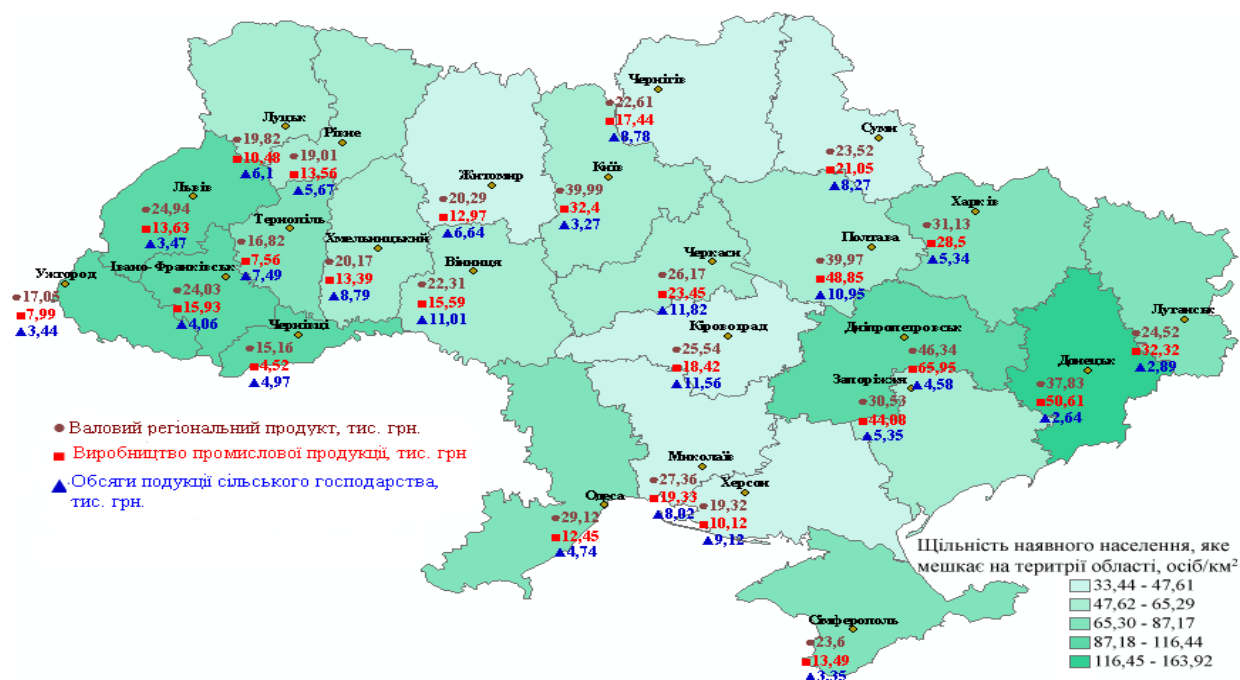

Рис. 2. Картографічне зображення основних питомих показників (розрахованих на душу населення), що характеризують рівень економічного розвитку регіонів України у 2013 році.

На основі застосування методичних підходів до визначення просторово-часового позиціонування регіонів України за основними і додатковими параметричними характеристиками (відношення до процесів суспільного відтворення) визначено, що: по-перше, у групі лідерів, як правило, перебували промислово розвинені області, а в групі аутсайдерів - регіони, більше орієнтовані на виробництво сільськогосподарської продукції; по-друге, відносна стійкість складу регіонів, що входять, як в локомотивну групу, так і в групу аутсайдерів, є свідченням недостатньо глибокої державної регіональної політики, спрямованої на вирівнювання економічних можливостей життєдіяльності в різних можливостях регіонів, а разом із

чим і відсутністю дієвого економічного регулювання регіонального розвитку (рис. 2).

Синтетичним показником, за допомогою якого можна встановити рівень економічного розвитку регіону, виступає щільність наявного населення. Цей питомий показник дозволяє відстежувати всю сукупність людей, що знаходяться на цій території в той або інший момент часу незалежно від характеру мешкання (постійного або тимчасового) і його тривалості. Зміни цього показника свідчать про комфортність умов мешкання і життєдіяльності у встановлених межах адміністративно-територіальних утворень. У табл. 1 наведено дані щодо щільності населення за всіма регіонами України

Таблиця 1

*Щільність наявного населення, яке мешкає на території області
у 2003-2013 рр., чол./км²***

№ з/п	Область	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	Україна	77,3	76,8↑	76,5↓	76,2↓	75,9↑	75,6↓	75,5↓	75,3↓	75,3	74,7↑	75,2↓
1	АР Крим	75,8	75,5↓	75,4↓	75,3↓	75,2↓	75,2	75,3↑	75,4↑	75,5↑	75,5	75,5
2	Вінницька	63,6	63,1↓	62,6↓	62,3↓	61,9↑	61,7↓	61,4↓	61,1↓	61,1	60,4↓	59,9↓
3	Волинська	51,6	51,6↓	51,6	51,6	51,6	51,7↑	51,7	51,8↑	51,7↓	51,8↑	51,6↓
4	Дніпропетровська	107,3	106,5↑	105,8↓	105,2↓	104,6↓	104,1↓	103,7↓	103,2↓	103,1↓	102,0↓	101,1↓
5	Донецька	172,9	171,3↓	169,8↓	168,6↓	167,3↓	166,2↓	165,1↓	163,9↓	163,8↓	160,9↓	159,9↓
6	Житомирська	44,2	43,8↓	43,4↓	43,2↓	42,9↓	42,7↓	42,6↓	42,4↓	42,3↓	41,8↓	41,5↓
7	Закарпатська	97,2	97,1↓	97,1	97,3↑	97,5↑	97,7↑	98,0↑	98,2↑	98,6↑	98,6	98,5↓
8	Запорізька	67,9	67,4↓	67,0↓	66,6↓	66,2↓	65,9↓	65,6↓	65,3↓	65,3	64,5↓	63,9↓
9	Івано-Франківська	99,7	99,5↓	99,4↓	99,3↓	99,3	99,3	99,4↑	99,4	99,2↓	99,3↑	99,0↓
10	Київська	62,3	61,8↓	61,5↓	61,3↓	61,1↓	61,2↑	61,3↑	61,4↑	61,4	61,6↑	61,6
11	Кіровоградська	42,8	42,3↓	41,8↑	41,4↓	41,1↓	40,8↓	40,5↓	40,2↓	40,2	39,6↓	39,2↓
12	Луганська	89,2	88,2↓	87,3↓	86,6↓	85,8↓	85,1↓	84,5↓	83,9↓	83,9	82,7↓	82,2↓
13	Львівська	117,8	117,4↓	117,1↓	117,0↓	116,7↓	116,6↓	116,6	116,4↓	116,3↓	116,1↓	116,0↓
14	Миколаївська	49,3	48,9↓	48,6↓	48,4↓	48,1↓	47,9↓	47,7↓	47,5↓	47,5	47,1↓	46,7↓
15	Одеська	71,9	71,9	71,8↓	71,8	71,7↓	71,7	71,9↑	72,0↑	71,9↓	71,8↓	71,6↓
16	Полтавська	53,5	53,0↓	52,5↓	52,1↓	51,7↓	51,3↓	51,0↓	50,6↓	50,7↑	50,1↓	49,6↓
17	Рівненська	57,4	57,3↓	57,3	57,3	57,3	57,4↑	57,6↑	57,7↑	57,8↑	58,0↑	58,0
18	Сумська	50,9	50,3↓	49,8↓	49,3↓	48,8↑	48,4↓	48,0↓	47,6↓	47,5↓	46,7↓	46,3↓
19	Тернопільська	80,1	79,6↓	79,2↓	78,9↓	78,6↓	78,3↓	78,1↓	77,8↓	77,6↓	77,1↓	76,5↓
20	Харківська	89,6	89,0↓	88,6↓	88,2↓	87,7↓	87,3↓	87,4↑	87,2↓	87,1↓	86,5↓	86,0↓
21	Херсонська	39,2	38,9↓	38,6↓	38,4↓	38,2↓	38,0↓	37,8↓	37,6↓	37,7↑	37,3↓	37,0↓
22	Хмельницька	66,1	65,6↓	65,1↓	64,8↓	64,4↓	64,1↓	63,8↓	63,5↓	63,4↓	62,8↓	62,2↓
23	Черкаська	63,5	62,9↓	62,4↓	62,0↓	61,5↓	61,1↓	60,7↓	60,3↓	60,2↓	59,5↓	58,8↓
24	Чернівецька	111,9	111,7↓	111,6↓	111,7↑	111,6↓	111,8↑	112,0↑	112,2↑	112,2	112,4↑	112,1↓
25	Чернігівська	36,1	35,6↑	35,2↓	34,8↓	34,4↓	34,1↓	33,8↓	33,4↓	33,4	32,8↓	32,4↓
	Діапазон змін	4,787	4,810	4,403	4,394	4,381	4,371	4,886	4,902	4,904	4,905	4,943

*Розрахунки (оцінки) чисельності населення здійснено на основі наявних адміністративних даних щодо державної реєстрації народження і смерті та зміни реєстрації постійного місця проживання.

** Дані 2015-2016 рр. для Автономної Республіки Крим наведені станом на 1 квітня 2014 року.

За аналізований період кількість регіонів, де щільність наявного населення була вище середньої по країні, складала 9, або 36 %. При цьому максимальний діапазон у міжрегіональних розбіжностях за показником щільності наявного населення неухильно збільшувався з 4,787 (2006 р.) до 4,943 разів (2016 р.).

Збільшення діапазону міжрегіональних відмінностей за цим питомим показником опосередковано підтверджує, що економічні умови мешкання і життєдіяльності у встановлених межах адміністративно-територіальних утворень не від-

повідають вимогам населення, через що його чисельність неухильно скорочується.

До областей-лідерів за показником щільності наявного населення належали такі: Донецька, Дніпропетровська і Львівська; а серед аутсайдерів – Кіровоградська, Херсонська і Чернігівська. І в першій групі і в другій жодних переміщень за аналізований період часу не відбувалося.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, використання парадигматики регіону як території, як економічної системи та як економічного простору дозволяє

найбільш точно визначитися із вибором об'єктної бази та окреслити основні процеси, які підпадають під дослідження із застосуванням економічної діагностики параметрів регіонального розвитку. В першому випадку під економічну діагностику підпадають процеси розвитку відповідної території, які порушують системний характер організації відтворення ресурсів. В другому випадку

під економічну діагностику підпадають процеси, які не забезпечують стійкість регіону як економічної системи та уповільнюють динамічний розвиток у зазначеному напрямі. В третьому випадку під економічну діагностику підпадають процеси, які погіршують властивості регіонального економічного простору та порушують його єдність.

Список використаної літератури:

1. Василенко В.Н. Диагностика развития регионов: виды, подходы, приемы: моногр. [Текст] / В.Н. Василенко, А.И.Благодарный, Э.Б. Бойченко и др. – Донецк : ООО «Юго_Восток, Лтд.», 2012. – 558 с.
2. Василенко В.Н. Многомерность параметров региона: моногр. [Текст] / В.Н. Василенко. – Дружковка : ООО «Юго_Восток, Лтд.», 2016. – 558 с.
3. Павлов К. Межрегиональные социально-экономические отношения: вопросы теории и оценки [Текст] /К. Павлов // Общество и экономика. – 2003. - № 1. - С. 134-143.
4. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: учеб. для вузов. – 2 –е изд. [Текст] /А.Г. Гранберг. – М.: ГУ ВШЭ, 2001. – 495 с.
5. Клисторин В.И. Диагностика региональных финансов / В. И. Клисторин // Регион: экономика и социология. – 2004. - № 2. – С. 3-22.
6. Мазур А.Г. Новий регіоналізм та діагностика економічного розвитку регіональних економічних систем [Текст] / А.Г. Мазур // Збірник наукових праць ВНАУ. - №1 (56) Том 4. – 2012. – С. 3-10.
7. Ковальська Л.Л. Методичний підхід до аналізу та оцінки ефективності використання транзитного потенціалу регіону [Текст] / Л.Л. Ковальська // Науковий журнал «Економічний форум». - № 4. – С. 137-144.
8. Dybnitsky V.I. Development of single-industry towns of the basis of cluster approach [Text] / V.I. Dybnitsky, V.U. Lunina // Marketing and Management of Innovations. – 2015. - № 3. – P. 140-148.
9. Бутко М.П. Методологія регіонального розвитку і регіональної політики в ринкових умовах господарювання [Текст] / М.П. Бутко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: економіка. – Чернігів: ЧДТУ, 2002. – №16. – С. 5-17.
10. Лучик В.Є. Політика регіонального розвитку: рівні, види та методи: монографія [Текст] / В.Є. Лучик; наук. ред. В.М. Василенко. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2012. – 400 с.

Дата надходження до редакції: 17.03.2017

Резензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.